

NATURA 2000-GEBIED: 057 VELUWE
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 28 JUNI 2017

Aanwezig namens
Provincie:
Aanwezig namens
Terreinbeheerder:

Overige aanwezigen:
Datum bezoek: 28 juni 2017

Doel

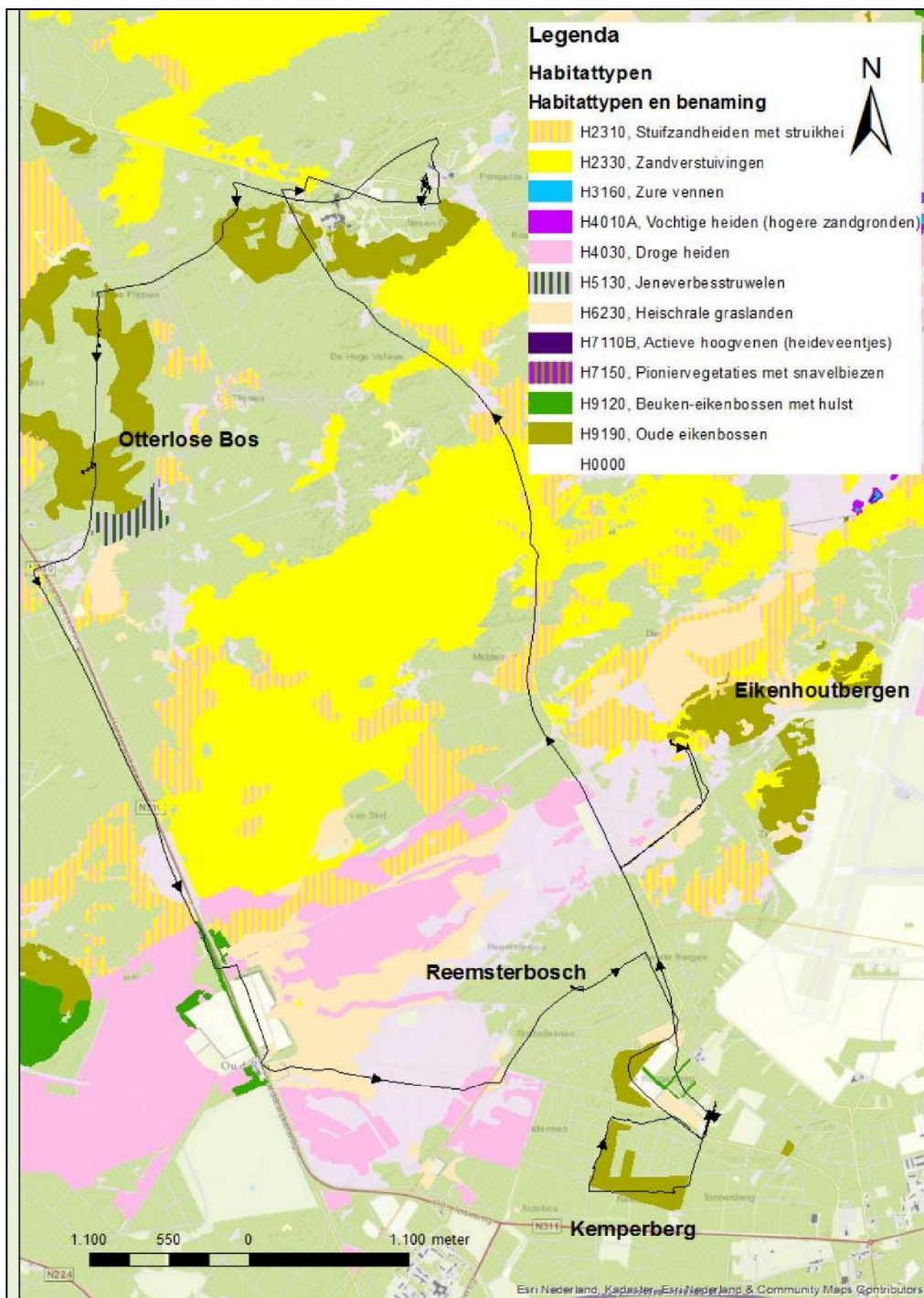
Het jaarlijkse veldbezoek in het kader van de PAS wordt uitgevoerd om de vinger aan de pols te houden m.b.t. zichtbare ontwikkelingen. Centraal staat daarbij de vraag of er ontwikkelingen zijn die afwijken van datgene waar in de gebiedsanalyse van uit is gegaan. Doordat het Natura 2000-gebied Veluwe een groot gebied is, is het niet mogelijk om alle locaties met stikstof gevoelige habitattypen jaarlijks te bezoeken. Dit jaar is gekozen aandacht te besteden aan het stikstof-gevoelige habitatype Oude eikenbossen (H9190). Als voorbereiding op het veldbezoek is de gebiedsanalyse bestudeerd en samen met Het Nationale Park De Hoge Veluwe (gastheer dit jaar) het programma samengesteld.

Bevindingen

In het Nationale Park De Hoge Veluwe zijn vier gebieden bezocht:

- Kemperberg, waar de laatste jaren (een deel van) de eiken afsterft en beheermaatregelen zijn uitgevoerd.
- Eikenhoutbergen, waar het habitatype Oude eikenbossen goed is ontwikkeld.
- Otterlose Bos, waar mogelijkheden zijn voor omvorming van dennenbos naar habitatype Oude eikenbossen.
- Reemsterbosch, waar een vorm van begrazingseffect te zien is.

Per locatie is gekeken of het habitatype Oude eikenbossen aanwezig is, hoe het met de kwaliteit staat en welke ontwikkeling zichtbaar is. Met de beheerders zijn genomen en voorgenoemen maatregelen en andere thema's met relatie tot de PAS-doelen en de Natura 2000 doelen besproken. Hieronder is op kaart aangegeven welke route er is gevolgd.

Kemperberg

Op de Kemperberg sterft de laatste jaren een aanzienlijk deel van de eiken, daarnaast is er veel lariksverjonging. De oude eikenbossen op de Kemperberg worden omgeven door bossen die gedomineerd worden door niet-inheemse boomsoorten. In de oude eikenbossen op deze locatie treffen we daarom veel opslag van deze exoten aan. Zonder beheermaatregelen neemt de lariks het over. NPHV is, als onderdeel van het reguliere beheer, de lariks aan het verwijderen uit het habitattype Oude eikenbossen (is ook [M4b: verwijderen van exoten](#)). De noodzaak van deze maatregel volgt uit de instandhoudingsdoelstelling voor de Veluwe en wordt door de aanwezigen onderschreven. Als er niets wordt gedaan, zal op termijn het bos

vooral uit lariks bestaan en het habitatype Oude eikenbossen hier verdwijnen. Het is op dergelijke plekken een optie om het aangrenzende bos om te vormen naar inheems loofbos. Een kanttekening voor de Kemperberg is dat de bossen hier niet de optimale functionele omvang hebben (die is vanaf tientallen hectares volgens het profielendocument). Het beheer van het habitatype Oude eikenbossen is in een dergelijke landschappelijke context arbeidsintensief.

Door het sterven van veel eiken en het verwijderen van de lariks (dit zal een regulier terugkerende maatregel moeten worden) zal het gebied naar verwachting ontwikkelen tot een vegetatie met vooral heide en hier en daar nog een eik, aangevuld met berken en dennen. De vraag is in hoeverre een dergelijke vegetatie nog kwalificeert als habitatype Oud eikenbos. Tijdens het veldbezoek blijkt dat er verschillende beelden zijn over wanneer een vegetatie nog kwalificeert als habitatype Oude eikenbossen. Bijvoorbeeld in relatie tot de mate van openheid (lage bedekking van boomkronen) van de begroeiing, die toeneemt wanneer de sterfte van eik door blijft zetten (wat de verwachting is). Daarnaast is er ook nog de definitie van bos uit de wet natuurbescherming. NPHV uit haar zorgen omtrent de interpretatie van beheerders, beleidsmakers en handhavers van de definitie van het habitatype Oude eikenbossen en de bestemming bos en opvolging daarvan. Deze zorg wordt door overige aanwezigen bij het veldbezoek gedeeld. Aangezien de oppervlakte van een habitatype op gebiedsniveau niet mag afnemen, is het belangrijk helderheid te hebben over wanneer een vegetatie kwalificeert als habitatype. Geconstateerd wordt dat de partijen gezamenlijk moeten bespreken hoe hiermee om te gaan. Ook vereist het profielendocument nadere uitleg en interpretatie. Enerzijds moeten onduidelijkheden landelijk worden weggenomen door een heldere beschrijving in het 'Methodiekdocument kartering habitattypen Natura 2000' van de Interbestuurlijke Projectgroep Habitatkartering. Anderzijds is de interpretatie op gebiedsniveau van belang. Voor de Veluwe zijn hierbij o.a. ruimtelijke samenhang van habitattypen en andere natuur- en cultuurhistorische waarden, natuurlijke ontwikkeling en begrazing relevant. Helderheid hierover voorkomt dat beheerders, handhavers en beleidsmakers op verschillende golflengtes gaan opereren. Provincie Gelderland is initiatiefnemer om dit op te pakken.

De effecten van stikstofdepositie op eikensterfte zijn niet eenduidig te beoordelen doordat tal van andere factoren ook en veelal een grotere invloed hebben. Perioden met grootschalige eikensterfte zijn van alle tijden (ook voordat sprake was van overdadige N-depositie). Daarbij is het niet eenvoudig om maatregelen te nemen die specifiek het stikstofeffect opheffen. De PAS-maatregelen bestaan daardoor vooral uit maatregelen die in algemene zin mitigerend werken. Een aantal maatregelen dat de effecten van stikstof kan mitigeren is (nu) lastig toepasbaar op grote schaal. Dit geldt bijvoorbeeld voor het toepassen van steenmeel, waarvoor momenteel onderzoek loopt (zie *De Vries et al., 2017. Herstel van loofbossen op droge zandgronden. Doorgaande verzuring van droge zandgronden onder loofbossen en herstel-mogelijkheden door steenmeeltoediening. Tussenrapportage OBN 2015-73-D2*). Voor Oude eikenbossen is een nieuwe herstelstrategie beschikbaar (Versterken 'heide met struiken' in gradiënt naar (stuifzand)heide) die ook mitigerend is bedoeld.

Eikenhoutbergen

Op deze locatie is habitatype Oude eikenbossen goed ontwikkeld aanwezig. Dit komt doordat de grond mineralogisch gunstiger is dan op de Kemperberg, vanwege het stuwalmateriaal. Het habitatype grenst hier aan heide die behoort tot habitatype Stuifzandheiden met struikheide (H2310). Het bosbeeld is de laatste tientallen jaren weinig veranderd. In de heide en de randzone van het bos zijn er wat kleine eiken aanwezig. Het formaat zegt niet veel over de leeftijd van de bomen op deze locatie. De bomen blijven klein onder invloed van begrazing. Er komen geen bomen voor uit de leeftijdscategorie 0-20 jaar. Onder invloed van begrazing duurt het langer voordat eiken groter worden, maar op een gegeven moment kunnen ze boven de graaslijn uitkomen en doorschieten. De aanwezigen bij het PAS-veldbezoek hebben verschillende ervaringen met de effecten van begrazing op de ontwikkeling van het habitat-

type Oude eikenbossen en de interpretatie daarvan. Daardoor verschillen tevens de meningen over de noodzaak van een onderzoek naar de (positieve en negatieve) effecten van begrazing. Faunabeheereenheid Gelderland (met daarin alle terreinbeheerders vertegenwoordigd) heeft een voorstel geschreven voor een onderzoek naar de positieve en negatieve effecten van begrazing op de bosverjonging in het algemeen in het hele Natura 2000-gebied Veluwe. Dit onderzoek is niet gerelateerd aan de PAS. De meerderheid van de aanwezigen tijdens het veldbezoek ziet het belang van een dergelijk onderzoek. Het is de vraag welke consequenties het begrazingseffect heeft voor het habitatype Oude eikenbossen. Hiermee samenhangend, is het voor beheerders lastig om te beoordelen welke maatregelen nuttig zijn ten behoeve van het habitatype. In de PAS-gebiedsanalyse is bijvoorbeeld het uitrasteren van jonge eiken opgenomen (M11: Uitrasteren natuurlijke verjonging). Dit is geen PAS-maatregel maar een Natura 2000 maatregel. De vraag is welk effect deze maatregel gaat hebben op de bosontwikkeling.

Otterlose bos

Het Otterlose bos is sinds 1 april 2017 toegankelijk voor edelhert (was eerder al wel toegankelijk voor wild zwijn). NPHV heeft een onderzoek lopen met exclusures dat inzicht zal geven in de effecten van deze begrazing op de vegetatie in dit bos. De kruidlaag van het habitatype is goed ontwikkeld met plaatselijk karakteristieke oud-bossoorten zoals zevenster, dalkruid en witte klaverzuring. NPHV heeft plaatselijk Amerikaanse vogelkers verwijderd (M4b: verwijderen van exoten). Aanwezigen onderschrijven het belang van deze maatregel om te voorkomen dat deze soort gaat domineren. NPHV heeft de soort verwijderd door struiken uit de grond te trekken en vervolgens af te voeren. De manier van uitvoering is van belang omdat de bodemverwonding die hierdoor ontstaat, kan zorgen voor een ideaal kiembed voor Amerikaanse vogelkers. Een manier van uitvoering waarbij bodembeschadiging zoveel mogelijk wordt beperkt is van belang.

Een deel van het bos is op de habitattypenkaart niet aangemerkt als habitatype Oude eikenbossen. Buiten de randwallen van het Otterlose bos komt dat doordat hier geen oude bosgroeiplaats aanwezig is, in andere delen door de aanwezigheid van vrij veel grove den (als scherm). Volgens het profielendocument wordt het habitatype gedomineerd door zomereik en ruwe berk. Op grond van het profielendocument is dit bos door de aanwezigheid van grove den gekarteerd als vegetatietype dat niet kwalificeert als habitatype Oude eikenbossen. NPHV geeft aan dat hier, indien nodig door ontwikkelingen, de dennen kunnen worden verwijderd om habitatype Oude eikenbossen te realiseren (M5: omvorming van dennenbos op oude bosgronden). De oude grove dennen hebben echter een grote waarde omdat ze zorgen voor een beschut microklimaat. Bovendien zullen ze op den duur vanzelf sterven, hetgeen zorgt voor staand (en later liggend) dood hout in het bos (en dat is wenselijk) en voor spontane ontwikkeling van het habitatype. Het verwijderen van de dennen zorgt voor een risico op verarming en bovendien onnodige bodembeschadiging. Het advies om grove dennen in bossen in deze landschappelijke context niet te verwijderen, is opgenomen in de revisie herstelstrategie H9120 en H9190 (Bijlsma & Siebel, 2015).

Reemsterbosch

Het Reemsterbosch kwalificeert niet als habitatype Oude eikenbossen, maar is bezocht omdat de beheerder (NPHV) hier haar zorgen uit over de invloed van begrazing op de ontwikkeling van de kwaliteit van het habitatype Oude eikenbossen. Onder invloed van begrazing ontwikkelt zich hier geen verjonging van loofboomsoorten.

Conclusies

De ontwikkelingen van habitatype Oude eikenbos is conform de verwachting zoals beschreven in de PAS-gebiedsanalyse. Naar aanleiding van dit PAS-veldbezoek zijn de volgende aandachtspunten naar voren gekomen:

- Eikensterfte en habitatype Oude eikenbossen

Op de meest arme groeiplaatsen is eikensterfte binnen het Natura 2000 gebied op een aantal locaties met habitattype Oude eikenbossen toegenomen. Een voorbeeld hiervan is het tijdens dit veldbezoek bezochte habitattype op de Kemperberg. Stikstofdepositie is slechts een van de factoren die een rol spelen bij deze eikensterfte. Deze sterfte hoeft geen probleem te zijn voor instandhouding van het habitattype: een zeer open structuur is juist kenmerkend. De bosontwikkeling op dergelijke plekken is echter wel een punt van aandacht. Het wordt aanbevolen om hier bij de eerstvolgende actualisatie van de PAS-gebiedsanalyse aandacht aan te besteden.

- Definitie habitattype Oude eikenbossen

Er is behoefte aan meer helderheid en nadere uitleg en interpretatie van de definitie van het habitattype Oude eikenbossen. Provincie Gelderland neemt het initiatief voor aanscherping van de (duiding van) de landelijke definitie en voor overleg over interpretatie van deze definitie op het gebiedsniveau van de Veluwe.

- Verwijderen van exoten van belang (PAS-maatregel M4b)

Het belang van de PAS-maatregel M4b (verwijderen van exoten) wordt onderschreven. Het planmatig verwijderen van Amerikaanse vogelkers en Japanse lariks blijft een aandachtspunt, waarbij bij de uitvoering de bodembeschadiging zoveel mogelijk moet worden beperkt.

- Effecten begrazing

De aanwezigen bij het PAS-veldbezoek hebben verschillende waarnemingen gedaan met betrekking tot de effecten van begrazing. Daardoor verschillen tevens de meningen over de noodzaak van een onderzoek naar de (positieve en negatieve) effecten van begrazing. Faunabeheereenheid Gelderland (met daarin alle terreinbeheerders vertegenwoordigd) heeft een voorstel geschreven voor een onderzoek naar de positieve en negatieve effecten van begrazing op bosverjonging in het algemeen in het hele Natura 2000-gebied Veluwe. De meerderheid van de aanwezigen tijdens het veldbezoek ziet het belang van een dergelijk onderzoek. Dit onderzoek is echter niet noodzakelijk voor de PAS.

- Relatie stikstofdepositie en kwaliteit habitattype

De relatie tussen stikstofdepositie en de kwaliteit van het habitattype Oude eikenbossen is niet eenduidig; de bijdrage van verhoogde stikstofdepositie aan verslechtering van de kwaliteit van het habitattype is locatiespecifiek (o.a. afhankelijk van moedermateriaal).

Verder is geconstateerd dat een aantal maatregelen (nu) lastig toepasbaar is op grote schaal, omdat de resultaten nog niet goed zijn onderzocht. Dit geldt bijvoorbeeld voor het toepassen van steenmeel, waarvoor momenteel onderzoek loopt.

- Omvorming van dennenbos op oude bosgronden (PAS-maatregel M5)

PAS-maatregel M5 (omvorming van dennenbos op oude bosgronden) wordt afgeraden voor de tijdens dit veldbezoek bezochte locatie. In deze landschappelijke context vormen oude dennen een open scherm wat de ontwikkeling van de eiken niet belemmert. De dennen hebben natuurwaarden vanwege het beschutte microklimaat dat ze verzorgen en op termijn via staand en liggend dik dood hout in het bos. Verwijderen zal bovendien zorgen voor onnodige bodembeschadiging.

Volgend jaar

Ten aanzien van het PAS-veldbezoek van volgend jaar, zijn er de volgende punten:

- Na afloop van het veldbezoek is voorgesteld om volgend jaar de focus te leggen op habitattypen Droge heide (H4030), Vochtige heide (H4010) en Heischraal grasland (H6230).
- Mogelijke te bezoeken locaties zijn Uddeler Buurtveld (Kroondomein) in combinatie met een terrein van het Rijksvastgoedbedrijf.
- De definitieve locaties worden besloten op basis van de thema's die door de beheerders, bij de voorbereiding van het veldbezoek, worden ingebracht. Deze thema's worden bij de beheerders opgehaald door de organisator van het PAS-veldbezoek volgend jaar.

- De aanwezigheid van externe deskundigheid is als nuttig ervaren en wordt aangeraden voor het volgende veldbezoek. Het is van belang dat de deskundige bijdraagt aan de discussies vanuit verschillende invalshoeken.

Dit verslag is vastgesteld door:

.....

Handtekening

(datum)

.....

Handtekening

(datum)